

Tisztelt Bírálók, tisztelt Bírálóbizottság, Tanárim és Barátaim!

Mielőtt rátérnék a bírálati felvetések kapcsán felmerülő gondolataimra, mindenekelőtt szeretném megköszönni opponenseimnek, hogy vállalták e – korántsem kis lélegzetű – doktori munka értékelését, és megosztották velem ezzel kapcsolatos értékes gondolataikat.

Válaszaim előtt szeretnék továbbá köszönetet mondani mindenekelőtt Herczog Máriának az elmúlt közel tíz év folyamatos támogatásáért, inspirálásáért és a gondolatébresztő eszmecsereért; Barabás Tündének és Bányai Emőnek, amiért építő javaslataikkal segítették e végleges munka megszületését; Kerezsi Klárának, Gönczöl Katalinnak és Farkas Jánosnak, hogy időt és energiát nem kímélve mindvégig támogattak a kutatási és elemzési fázisok során; Hatvani Erzsébetnek és Törzs Editnek, hogy segítségükkel bepillantottam a magyarországi büntetőügyi mediációs gyakorlat megszületésének folyamatába; Darvas Ágnesnek, hogy ezelőtt tíz évvel azt javasolta nekem az egyetem első évében, hogy terepgyakorlatként válasszam a pártfogói szolgálatot, amely nélkül talán sosem ismerem meg a kriminológia világát; Somlai Péternek, Orosz Évának, Sziklai Istvánnak, Szikra Dorottyának és Kucsera Katalinnak, hogy mindvégig segítettek eligazodni a doktori folyamat labirintusában; Krémer Andrásnak és Ligeti Györgynek, hogy munkatársként folyamatosan támogatták, segítették kutatásomat és e munka elkészülését; leuveni, londoni és cambridge-i tanárimnak, akik felelősséget éreztek nemcsak kutatásom, hanem a magyarországi intézményesítési folyamatok támogatásáért is; az interjúra vállalkozó ügyészeknek és bírácoknak, hogy őszintén megosztották velem gondolataikat. Személyes hálámat szeretném kifejezni Gellériné Lázár Mártának, hogy szerkesztői szaktudásával és nagynéni szeretetével szinte legnagyobb motorja volt e munka elkészülésének. Végül, de nem utolsó sorban szeretném hálámat kifejezni szüleimnek és életem társának, Benedek Balázsnak, akik szeretete és támogatása mindvégig erőt adott a gondolkodáshoz, a kutatáshoz, a hosszú autótutakhoz, az éjszakai gépelésekhez, és hogy sose veszítsem el hitemet és szeretetemet e téma iránt.

A következőkben tematikusan válaszolnék az opponensi felvetésekre, elsőként a kiemelésekre, majd a felvetett javaslatokra és kérdésekre reagálva.

Számomra megtisztelő volt, hogy Fleck Zoltán (aki a hazai jogszociológiai kutatások egyik, ha nem legmeghatározóbb képviselője) az „igazi kutató” kifejezést említette, hiszen e téma empirikus feldolgozása jelentette számomra a legnagyobb kihívást, főként, hogy kutatómódszertanilag a kvalitatív eszközök mellett döntöttem.

Ugyanígy, Görgényi Professzor Asszony elismeréseit is különös jelentőségűnek tartottam, hiszen Professzor Asszony meghatározó szerepet játszott és játszik az áldozatvédelem és a helyreállító igazságszolgáltatás felkarolásában, valamint ezek hazai jogrendszerben való elhelyezésében.

A következőkben pedig néhány gondolat az opponensi kiemelésekre:

1. Bírálata elején Fleck Zoltán felveti az érzelmi elköteleződés kérdését. Valóban, kutatásom összefoglalása során az is szándékom volt, hogy az olvasót – legyen akár szakember, akár laikus érdeklődő – az egyes tézisek logikáján túl saját, morális, érzelmi álláspontjainak átgondolására is ösztönözzem.

2. Az interdiszciplinaritás – ahogy azt Fleck Zoltán is kiemelte – elkerülhetetlen e téma elemzéséhez és ezt mindvégig képviselni kívántam a dolgozat készítésekor. E szakmaköziséget jól szimbolizálja a dolgozatot korábban (munkahelyi vitán), és jelenleg értékelők szakmai háttérének sokszínűsége csakúgy, mint a most itt ülő érdeklődők által képviselt szakmák széles spektruma, hiszen köreinkben tudhatjuk a szociális, jogászai, igazságügyi, rendészeti, büntetés-végrehajtási terület mind elméleti, mind gyakorlati kiválóságait.

3. Ehhez kapcsolódó kérdés a bűnözés kezelésében eljáró szakmák közötti versengés. A dolgozatban sem titkoltam ezzel kapcsolatos álláspontomat: ahogy egy bűncselekmény kezelését is az érintett közösség feladatának tekintem¹, véleményem szerint az ezzel foglalkozó szakmáknak is végre valahára az asztal egyik oldalára kellene csak leülniük, a bűncselekmények

¹ amelyben elkerülendő egyes szereplők (pl. a védőügyvéd) túlzott kiemelése, és mások (pl. az áldozat) teljes figyelmen kívül hagyása

problematikáját pedig az asztal másik oldalára tenni, és együttesen vizsgálni a megoldásokhoz vezető utakat.

4. A bírálatban felvetődött a „kutatói” és a „policy sapka” keveredése. E két „identitás” saját magamban való összehangolása számomra is mindig kérdés volt. Leginkább próbáltam a magam „ördög ügyvédjét játszani”, azaz szakpolitikai tevékenységeim során az általánosabb, objektív megfigyelésekre és tendenciákra is koncentrálni, a kutatások megtervezése és kivitelezése során pedig nem kizárni azon elemeket, amelyek a gyakorlatban is segíthetik az intézményesítést. Erre példa az interjúkutatás során a tájékoztató DVD film bevezetése, amellyel céloom az attitűdfelmérés mellett nem titkoltan valamelyest e téma jogalkalmazókkal való mélyebb megismertetése is volt. Hasonlóan, a dolgozat „jó alibit” adott a releváns nemzetközi szakirodalom összefoglalására, amely magyar nyelven egyelőre csak erősen korlátozott mértékben található meg.

5. Fleck Zoltán bírálata kihangsúlyozza a helyreállító igazságszolgáltatás bevezetésének közvetett hatását, azaz annak kérdését, hogy miként mozdíthatók ki nemcsak az igazságügyi szervek, de a központi államigazgatás egyéb szerveinek képviselői is a hatalmi, bürokratikus pozícióból egy ügyfélközpontú szemlélet felé. Valóban, jelen téma egyik jellegzetessége, hogy intézményesülése ellenére sem veszítheti el az alapját képező, személyközpontú elveket. Ha a gyakorlatban hűek maradunk a helyreállító szemlélet elveihez, akkor alkalmazói is kénytelenek ügyfeleikben felismerni a megbánás, a jóvátétel, a megbocsátás, a megnyugvás, az empátia és az egyéb hasonló mentális folyamatok megnyilvánulását. Az interjúk is azt bizonyították, hogy nemcsak az állampolgárok számára, de a jogalkalmazók számára is nagyobb elégedettséget eredményez, ha munkájuk nem jogalanyokról, jogesetekről és személytelen ügyfélszámokról, hanem vegyes érzelmekkel rendelkező, és változásra is képes ügyfelekről szól.

6. Köszönettel vettem bírálóim részéről az európai körkép beillesztésének elismerését. A nemzetközi kitekintés és gyakorlat során valóban jó volt látni, hogy a helyreállító

igazságszolgáltatás témájának képviselői tulajdonképpen mindenhol (tagországokon belül ugyanúgy, ahogy az egyes nemzetközi intézményeken belül is) kisebbségnek számítanak. A különbség tehát nem e „kisebbségi” helyzetben van, hanem abban, hogy az egyes kultúrák, társadalmak mekkora mozgásteret adnak a fenti elvek képviselőinek, és a társadalompolitikai fejlesztések során mennyire nyitottak az általuk megfogalmazott elvek és lépések figyelembevételére.

E felvetések után, a következőkben a bírálók által említett javaslatokra, kérdésekre kívánnék reflektálni.

1. Köszönöm Professzor Asszonynak a helyreállító igazságszolgáltatás definiálásához kapcsolódó kiegészítéseit. Ez valóban a téma egyik legvitatottabb területe. Feltehető a kérdés: miként elemezhetünk egy témát, ha még annak definícióját tekintve sincs szakmai konszenzus? Magam azonban a helyreállító igazságszolgáltatás kutatását elsődlegesen *alkalmazott* tudományos kérdésként kezelem, amelyet a gyakorlat folyamatosan alakít. Így – ahogy dolgozatomban is kiemeltem – egy definíció szigorú rögzítése helyett fontosabbnak tartom azt, hogy választott definíciónk mindvégig egyértelmű legyen az adott kontextusban, a megvalósuló gyakorlatot pedig csak akkor tekinthessük a helyreállító szemlélet megnyilvánulásának, ha abban a definíciót képező alapelvek következetesen kerülnek alkalmazásra.

2. Szintén köszönöm Professzor Asszonynak, hogy felhívta a figyelmet a kár fogalmának objektív (jogi értelemben vett) és szubjektív (pszichológiai értelemben vett) kettősségére. E fogalom összetettsége önmagában is jelzi, hogy témánk legalább annyira tekinthető jogi, mint lélektani kérdésnek, különös tekintettel arra, hogy kutatások által is igazolt: áldozatok nem vagyoni kára számukra általában jelentősebb mértékű, mint a konkrét vagyoni kár. Hogy ténylegesen *kárhelyreállító* eljárásokról beszélünk-e, ez sem egyértelmű. Véleményem szerint olyan konfliktusmegoldó folyamatról beszélünk, amely valóban az okozott *kárból indul ki*, azonban

eredményeit a felmerülő szükségletek mentén hozza. Múltban elszenvedett káraink alapján pedig korántsem egyértelműek a jövőre vonatkozó szükségleteink.

3. Köszönöm továbbá, hogy felhívta figyelmem a szövegben előforduló két pontatlanságra (a gyűjtőtagok száma és a mediációs folyamatára pontosítása), amelyet a későbbi publikálás során mindenképpen figyelembe veszek.

4. Köszönöm, hogy Fleck Zoltán felhívta figyelmem a jogszociológia tölcser-metáforájára². A tölcserhez valamelyest hasonló rendezőelvet képvisel dolgozatomban az ún. „szabályozó piramis”. Annyiban azonban más, hogy a piramisban a konfliktus súlyossága felfelé és nem lefelé eszkalálódik, tehát az alapszinten jelenik meg a mindennapi vitás helyzet, a piramis csúcsánál pedig már jogi esetről beszélünk. Így váltja át a mindennapi konfliktuskezelést is a hatósági eljárás.

5. Szintén köszönöm, hogy Fleck Zoltán felhívta figyelmem Eckhoff jogalkalmazói tipológiájára, valamint Mirjan Damaska művére, melyeket mindenképpen szeretnék használni disszertációm későbbi publikálása során.

6. A bírálói vélemény felteszi annak kérdését hogy „hogyan gyűrűznek fel a resztoratív alapelvek a formális eljárások szintjére, ha a társadalom kohézív potenciálja, a helyreállító szemléletű kommunikáció szakadozott? Hogyan szivárognak le a jogi garanciák, ha e garanciák státusza a mindennapokban meglehetősen alacsony színvonalú?”, valamint „képes-e a jogalkalmazó szerepváltásra olyan társadalomban, ahol a mindennapi élet nem jogiasított konfliktusainak megoldása sem preferálja a resztoratív szemléletet vagy a mediálás etikáját?”

² „A tölcser egy egyre szűkülő lehetőségmezőt szimbolizál, ahol a jogvitában érdekelt felek a tölcser szűkebb nyílása felé haladva egyre inkább a polgári per megindítása felé közelednek, így egyre inkább elvesztik a jogvita megoldásának nem peres, bíróságon kívüli konszenzuális útját.” (Gyekiczky Tamás (2003), Modellek és megközelítések a polgári eljárások tudományos vizsgálatában. *Kontroll*, 1. szám, 77-78. o.)

„A társadalmi konfliktusokból előálló jogi konfliktushelyzet csak meghatározott társadalmi folyamatokon, szervezeti és jogi szűrőrétegen keresztül válik bírói úton megoldandó perjogi konfliktussá (Routtleuthner berlini tölcseré). A polgári per tehát csak akkor szolgál a jogi konfliktussá vált társadalmi konfliktus feloldásának terepeként, ha a konfliktusmegoldás egyéb eszközeit a konfliktus résztvevői nem működtetik, vagy azok nem működnek, vagy nem léteznek. A jogvitában érdekeltnek csupán ebben az esetben fogadják el egy legitim, jogilag szabályozott szervezet döntését, és csak egy ilyen szerv döntésének vetik alá magukat.” Routtleuthner, H. (1978), idézi Kengyel M. (2000).

Válaszom röviden: ha mindez valóban érvényesül, illetve megtörténik, akkor is nagyon nehezen. Semmiképpen sem szeretném azt a látszatot kelteni, hogy az imént nagyon pontosan összefoglalt kulturális sajátosság-rendszerből bármilyen gyors és látványos kiutat tudnék találni. Társadalom-megváltó ambíciók helyett azt gondolom, hogy Magyarországon a helyreállító igazságszolgáltatás építőköveit társadalmi adottságaink *ismeretében* kell tudni beépíteni. Hogy hogyan? Ebben lehet számunkra valamelyest iránymutató, ha törekszünk a helyreállító szemléletű kommunikáció mindennapokba való bevezetésére, és ezzel egy időben az állampolgárok jogi garanciákba és jogállamiságba vetett bizalmának a megerősítésére.

7. Ehhez kapcsolódó azon felvetés, mely szerint fontos lenne „az állami monopóliumok és szabályozások más területeken való megjelenésének” vizsgálata. Ezzel maximálisan egyetértek. Egy ezt kutató vizsgálatban a fő kérdés a centralizáció – decentralizáció dinamikája lenne, azaz az állami monopólium kialakulásának folyamata és hatásai az egyéni és közösségi participációra. Mindebben a konfliktuskezelés–kriminológia területe csupán egy részterület, hiszen a kérdés vizsgálata ugyanúgy releváns a jóléti ellátások, az oktatás, a gazdaság és számos egyéb társadalompolitikai kérdés kapcsán is.

8. Számomra is nagy kérdés volt, hogy mennyire merülhetnek el az alábbi kérdésben: Mi magyarázza a központosított igazságügyi rendszer és a jogász foglalkozás társadalmi privilegizáltságát, a jogász szakmák monopóliumra törekvését, mindezek mögött pedig milyen kulturális gyökerek lelhetők fel? (Zárójeliesen megemlíteném, hogy személyes megfigyeléseim és külföldi szakértőkkel való beszélgetéseim nemzetközi szinten azt mutatják, hogy e jelenségek sokkal erősebbek Kelet- és Dél-Európában, mint Nyugat-Európában. Ugyanakkor néhány közép-európai ország (pl. Szlovénia, Lengyelország) társadalma nagymértékben épít a képzett, laikus konfliktuskezelőkre, és mintha ezen országokban kevésbé lenne axiomatikus a jogász szakma mindenhatósága. Összefoglalóan tehát tényleg érdekes lenne egy összehasonlító elemzés a téma társadalomtudományi vonatkozásairól.) Azonban úgy éreztem, ezen összetett szociológiai

jelenség vizsgálatával az olvasót nem fáraszthatom tovább; e téma egy új dolgozatot igényelne, viszont nagyon szívesen ajánlanám ennek feldolgozását a jövő disszertálóinak.

9. A társadalomba való sikeres visszailleszkedés kapcsán Fleck Zoltán bírálata is kiemelte a stabil közösségi háttér nélkülözhetetlenségét. Dolgozatomban is hangsúlyoztam ennek kulcsfontosságát és megteremtésének nehézségeit. A befogadó és támogató közösség megléte vagy meg nem léte vízvonalzó szempont. Ugyanakkor azt is láthatóvá teszi, hogy a bűnözés hatékony kezeléséhez kapcsolódó diszfunkciók, azaz a kudarcok okainak megértéséhez és az eredmények javításához nem biztos, hogy ott kell a kezelőrendszert módosítani, ahol a negatív jelek mutatkoznak, hanem figyelmünket a szélesebb társadalmi jelenségek megértésére (ebben az esetben a közösségek dezintegráltságára) kell fordítani, eszközeinkkel pedig ezek javítását kell célul kitűznünk.

10. Üdvözöltem Fleck Zoltán azon felvetését, amely a mediátorokat mint lehetséges hatalomtechnikusokat jelöli meg. Ennek veszélyét magam is érzékelem. Sőt, Nils Christie-vel folytatott személyes beszélgetésem ebben meg is erősített. A norvég professzor szavait idézve: „fontos a professzionális konfliktuskezelők sikeressége, ugyanakkor ez egyben kimondottan káros is lehet. Hiszen miközben azon dolgozunk, hogy állampolgáraink kezébe visszakerüljön konfliktusaik kezelése, és a professzionális segítők (jogászok, szociális munkások) szerepe csak a szükséges minimálisra szoruljon, paradox módon e folyamat azt is eredményezheti, hogy pont a konfliktuskezelők válnak túlprofesszionizálttá, és akkor ismét ott vagyunk, ahonnan eredetileg el akartunk volna mozdulni.”

11. Fleck Zoltán felvetése a dolgozat bevezetésében bemutatott bűnesetek kapcsán teljesen jogos. Ahogy a dolgozat is megemlíti, ma valóban egyik, példaként hozott esetben sem alkalmazható a mediáció. Ugyanakkor kiválasztásuk melletti döntésem oka, hogy úgy éreztem, az esetek tökéletes illusztrációk a bűncselekmények körüli problémák társadalmi komplexitásának bemutatására. Számos szempont indokoltá tenné a mediáció alkalmazását ezen esetekben is. Azáltal azonban, hogy ez törvényileg mégsem lehetséges, az esetek jól mutatják, hogy egy „itt-és-most”

szabályozási háttér (amit én messze nem értelmeznék kőbe vésett állapotként) jelenleg közel sem engedi a mediáció adta lehetőségek maximális kihasználását, valóban súlyos bűncselekmények érintettjei tehát továbbra sem kaphatnak ilyen irányú segítséget traumájuk feldolgozásában.

Végül visszautalnék Fleck Zoltán utolsó gondolatára a harcmezőkről. Némiképp oximoronnak érzem a helyreállító igazságszolgáltatás kapcsán „harcról” beszélni. De ha lehet harcról akként beszélni mint eszközről, amely elősegíti a mindenki számára elfogadható és támogatandó változásokat, akkor örömmel folytatom ezt a küzdelmet, és szívesen csatlakozom az itt ülő kollégák saját „csatáihoz” is.

Köszönöm a figyelmet, és ezúttal kérem Tisztelt Bírálóimtól és a tisztelt Bizottságtól az opponensi véleményekre adott válaszom elfogadását!

Budapest, 2008. november 28.

Fellegi Borbála

PhD hallgató
ELTE Társadalomtudományi Kar
Szociológia Doktori Iskola
Szociálpolitika Doktori Program